

Piter Frankopan

NOVI PUTEVI SVILE

Sadašnjost i budućnost sveta

Preveo
Nenad Dropulić

 Laguna

Naslov originala

Peter Frankopan

THE NEW SILK ROADS

The Present and Future of the World

Copyright © Piter Frankopan, 2018

Copyright © 2019 ovog izdanja, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Luisu Frankopanu,
mom sjajnom i voljenom ocu
(1939–2018)*

Sadržaj

<i>Uvod</i>	9
Putevi ka istoku	22
Putevi u srce sveta	47
Putevi ka Peking	84
Putevi u suparništvo	139
Putevi u budućnost	187
Izrazi zahvalnosti	255
<i>O autoru</i>	259

Uvod

Kada je knjiga *Putevi svile: Nova istorija sveta* objavljena 2015, uzrujala je mnoge. Kao pisac, prirodno sam se nadao da će ljudi čitati moje delo i u njemu uživati; no kao istoričar i profesor, odavno sam utvrdio da ono čime želim da se bavim retko kada izaziva zanimanje drugih. Razgovori o mojim istraživanjima na koktelima i večerama obično ne traju dugo, a čak i kad razgovaram s kolegama, teme su obično periodi i oblasti od zajedničkog interesa.

Zbog toga me je uspeh *Puteva svile* iznenadio. Knjiga je prodana u više od milion primeraka širom sveta, provela je osam meseci na listi deset najčitanijih knjiga *Sandej tajmsa* i bila je najprodavanija knjiga u Velikoj Britaniji, Persijskom zalivu, Indiji i Kini. Ispostavilo se da mnogo ljudi zapravo želi da sazna više o svetu, o drugim narodima, kulturama i oblastima s blistavom prošalošću. Pokazalo se da mnogi ljudi rado čitaju istoriju čija je žiža pomerena s

dobro poznate i uporne priče o prevlasti Evrope i Zapada na Aziju i Istok.

Tako je delovao i pogled na ulogu veza koje su hiljadama godina povezivale kontinente. Krajem devetnaestog veka nemački geograf Ferdinand fon Rihthofen smislio je naziv za mrežu koja je povezivala Kinu iz doba dinastije Han sa ostatkom sveta. Nazvao je te veze *Die Seidenstraßen*, to jest „putevi svile“, i taj naziv privukao je maštu i naučnika i javnosti.¹

Rihthofenova zamisao o putevima svile bila je nejasna u smislu određivanja tačnog geografskog opsega kojim su se roba, ideje i ljudi kretali između Azije, Evrope i Afrike i objašnjenja kako su tačno Pacifik i Južno kinesko more bili povezani sa Sredozemljem i na kraju sa Atlantikom. Čak i to što je nejasno šta se podrazumeva pod putevima svile može da bude od pomoći – u dobroj meri zato što to nisu bili „putevi“ u savremenom značenju te reči, zato što je razlika između trgovine na male i na velike daljine bila zamagljena, pa i zato što se osim svilom trgovalo raznom drugom robom, ponekad u mnogo većem obimu nego skupocenim tkaninama.

Putevi svile zapravo služe kao izraz za opisivanje međusobne isprepletenosti naroda, kultura i kontinenata – a time nam pomaže da bolje razumemo kako su se religije i jezici širili u prošlosti i pokazuje nam kako su ideje o hrani, modi i umetnosti putovale, međusobno se nadmetale i pozajmljivale jedne od drugih. Putevi svile pomažu da se razjasni važnost kontrole prirodnih bogatstava i trgovine na velike daljine, pa samim tim objašnjavaju uslove i porive za slanje ekspedicija preko pustinja i

okeana koje su pripomogle usponu carstava. Putevi svile nam pokazuju kako su tehnološki izumi podsticani duž hiljada kilometara i kako su nasilje i bolesti često sledili iste obrasce razaranja. Putevi svile omogućavaju nam da shvatimo prošlost ne kao niz međusobno odvojenih i različitih perioda i oblasti, nego da uvidimo ritmove istorije u kojima je svet hiljadama godina povezivan kao deo šire, sveobuhvatne globalne prošlosti.

* * *

Za svega tri kratke godine otkako su *Putevi svile* objavljeni, mnogo štošta se promenilo. S moje tačke gledišta istoričara, izuzetno je uzbudljivo koliko smo napredovali u shvatanju prošlosti. Stručnjaci za različita polja, različite periode i regione stvorili su inovativna i primamljiva dela. Arheolozi su, koristeći satelitske snimke i prostornu analizu, prepoznali sisteme za navodnjavanje sastavljene od cisterni, kanala i brana nastale tokom četvrtog veka nove ere i tako objasnili kako su usevi odgajani u negostoljubivim uslovima severozapadne Kine u vreme kad je jačala razmena sa svetom.²

Podaci dobijeni pomoću komercijalnih i špijunskih satelita, kao i pomoću dronova korišćenih za vojna osmatranja u Avganistanu, stavljani su na raspolaganje istraživačima Partnerstva za mapiranje baštine Avganistana. Tako je nastala podrobna slika infrastrukture karavanse-
raja, kanala i naselja koja su nekada udomljavala putnike u središtu Azije, što nam pomaže da preobrazimo naše shvatanje nekadašnje međusobne povezanosti puteva

svile.³ Činjenica da je dobar deo ovog posla obavljen na daljinu pokazuje i kako se razvija sam način istraživanja u dvadeset prvom veku.⁴

Napredak naučne metodologije takođe baca novo svetlo i na odnose između nomada i stanovnika gradova u predmodernom dobu u srcu Azije. Analiza ugljeničnih i azotnih izotopa ostataka sedamdeset četiri ljudska tela iz četrnaest grobalja srednje Azije pomogla je otkrivanju različitih načina ishrane stanovnika naselja u poređenju s nomadskim zajednicama i pokazala je da su se nomadi hranili raznovrsnije nego ljudi iz stalnih naselja. Ovo pak pokreće važna pitanja o ulozi koju su nomadska društva igrala u uvođenju novih navika i širenju kulturnih promena duž stotina, pa i hiljada kilometara.⁵

Genetski i etnolingvistički dokazi korišćeni su da pokažu kako su se širenje orahovih šuma i razvoj jezika preklapali u velikim delovima Azije. Fosilizovani ostaci sasušenog semena oraha kažu nam da su stabla oraha kao dugoročno poljoprivredno ulaganje sejali trgovci i putnici duž puteva svile – što nam pak pomaže da bolje razumemo odnos između sveta prirode i uticaja sve bogatije razmene na lokalnom, regionalnom i širem nivou. Pored svega ostalog, putevi svile dejstvovali su kao „putanje gena“ i ljudskog i biljnog i životinjskog sveta.⁶

Tu je i novo istraživanje koje povezuje poreklo jidiša s trgovačkom razmenom širom Azije i tvrdi da je razvoj ovog jezika povezan sa zaštitom bezbednosti transakcija, to jest stvaranjem jezika koji razume samo odabrana manjina.⁷ To je lako shvatiti u svetlu dvadeset prvog veka u kom kriptovalute i blokčejn tehnologija teže da reše

problem bezbednog obavljanja trgovačkih transakcija. Nova tehnologija ispitivanja dubinskog leda donela je zapanjujuće dokaze koji bacaju novo svetlo na razorne posledice crne smrti, pokazujući razmere propadanja metalske industrije sredinom četrnaestog veka.⁸

Dokument s kog je 2017. skinuta oznaka tajnosti, zapisnik sa sastanaka na kojima su zamenik britanskog ambasadora u Vašingtonu 1952. ser Kristofer Stil i pomoćnik američkog ministra inostranih poslova Henri Bajroud raspravljali o prevratu za zbacivanje premijera Irana, pomaže nam da jasnije shvatimo kako su ti zlosrećni planovi oblikovani.⁹ Objavljivanje do tada tajnih američkih planova za nuklearni napad s početka hladnog rata jednako otkriva važne uvide u američko vojno i strategijsko planiranje – i tadašnje procene najboljeg načina neutralisanja Sovjetskog Saveza u slučaju rata.¹⁰

Ovo su samo neki primeri koji pokazuju kako istoričari i dalje koriste različite tehnike da obogate i poboljšaju svoje shvatanje prošlosti. Zbog toga je istorija tako okrepljujuća i izazovna tema: uzbudljivo je kad vas nešto podstakne da razmišljate o nečemu na drugačiji način i da otkrivате šta povezuje narode, oblasti, ideje i teme.

Protekle dve-tri godine jasno su stavile do znanja još nešto: koliko god traumatično ili komično politički život deluje posle Bregzita ili Trampa, zemlje puteva svile jesu ono što je važno u dvadeset prvom veku. Najvažnije odluke u današnjem svetu ne donose se u Parizu, Londonu, Berlinu ili Rimu kao pre sto godina, nego u Pekingu i Moskvi, u Teheranu i Rijadu, u Delhiju i Islamabadu, u Kabulu i delovima Avganistana pod talibanskom vlašću,

u Ankari, Damasku i Jerusalimu. Prošlost sveta oblikovali su događaji na putevima svile. Oblikovaće i njegovu budućnost.

Ovo što sledi jeste podroban snimak savremenih događaja, ali snimak načinjen kroz širokougaono sočivo kako bi se dočarao kontekst onoga što se dešava u svetu i kako bi se naglasile neke teme od kojih zavise naši životi i naša sredstva za život. Putevi svile leže u srcu te slike, do te mere da nije moguće shvatiti šta se dešava danas i šta će se desiti sutra ako ne uzmemo u obzir čitavu oblast koja se prostire između istočnog Sredozemlja i Pacifika. Prema tome, cilj ove knjige je da ažurira priču i da protumači događaje iz poslednjih nekoliko godina u doba dubokog preobražaja.

Od 2015. godine svet se drastično izmenio. Tada sam napisao da je život sve teži i izazovniji za Zapad. Svakako tako izgleda posle glasanja o Bregzitu i nesigurnosti o budućnosti Evropske unije, o čemu u knjizi govorim. Sjedinjene Američke Države takođe su na novoj putanji posle izborne pobede Donalda Trampa, a tu putanju teško je i pratiti i procenjivati. Problem zapravo ne predstavljaju predsednikovi tvitovi, koliko god bili zabavni komentatorima, nego pokušaji da se shvati da li Bela kuća želi da se povuče iz svetskih poslova ili da ih preoblikuje – i zašto. I o tome se govori u ovoj knjizi.

Tu je i Rusija, koja otvara novo poglavlje u odnosima sa Zapadom uprkos vođstvu predsednika Putina i njegove klike koja upravlja zemljom već dvadeset godina. Vojna intervencija u Ukrajini, navodno mešanje u izbore u SAD i Velikoj Britaniji i optužbe za pokušaj ubistva

bivšeg obaveštajca izazvali su najveće tenzije u odnosima Rusije sa Zapadom još od pada Berlinskog zida – a kao što ćemo videti, položili su temelje novih stavova Moskve prema Jugu i Istoku.

U srcu sveta je nastavak problema u Avganistanu, slom Sirije zbog dugogodišnjeg rata i mučna obnova Iraka, koji ne ulivaju mnogo nade uprkos znatnim finansijskim, vojnim i stratezijskim sredstvima utrošenim na pokušaje poboljšanja situacije u tim zemljama. Netrpeljivost između Irana i Saudijske Arabije i između Indije i Pakistana retko jenjava, a česte gnevne međusobne optužbe prete da prerastu u nešto ozbiljnije od reči.

Vremena su teška i u Turskoj; posrnula privreda i masovni protesti doveli su do pokušaja prevrata 2016, kada je deo oružanih snaga pokušao da preuzme vlast. Posle propasti puča desetine hiljada ljudi su pohapšene, a možda čak sto pedeset hiljada otpušteno je zbog navodnih veza s navodnim vođom prevrata Fetulahom Gulenom. Među otpuštenima su sudije visokog ranga, univerzitetski profesori, nastavnici, policajci i novinari – kao i pripadnici vojske.¹¹ Nestašica prostora u zatvorima je takva da je decembra 2017. turska vlada objavila da će u sledećih pet godina izgraditi čak dvesta dvadeset osam novih zatvora – i gotovo udvostručiti zatvorske kapacitete u zemlji.¹²

* * *

Pa ipak, širom Azije, ovo je i vreme nade. Postoji snažan osećaj da države pokušavaju bliže da sarađuju na zajedničkim interesima ostavljajući razlike po strani. Kao što

ćemo videti, u poslednje vreme osnivaju se brojne inicijative, organizacije i forumi sa ciljem da podstaknu saradnju, međusobnu pomoć i razgovore i obezbede temelje solidarnosti i zajedničke budućnosti.

To su zapazili oni čiji finansijski uspeh zavisi od prepoznavanja i postavljanja trendova, pa su stupili u dejstvo. Godine 2015, na primer, „Najki“ je uveo nov dizajn u svoju liniju sportskih patika. Putovanja košarkaša Kobija Brajanta u Italiju i Kinu uspostavila su „veze sa evropskim i azijskim kontinentom“, saopštila je kompanija, i navela njene dizajnere da misle na „legendarni put svile, nadahnuće za nove patike *Kobi X Silk*“.¹³

Uz ove patike savršeno se uklapa toaletna voda kompanije „Ermes“ *Poivre Samarcande*, ili samarkandski biber, sa svojim „paprenim, mošusnim, pomalo dimljivim mirisom posećenog drveta“ u kojoj „duša starog hrasta, pomešana s biberom, nastavlja da živi u mirisu“. I ovu toaletnu vodu nadahnuli su putevi svile: „Naziv je“, otkrio je glavni parfimer Žan-Klod Elena, „omaž gradu kroz koji su karavani sa začinima nekada prolazili putujući sa istoka na zapad.“¹⁴

Čovek koji je preduhitrio i „Najki“ i „Ermes“ u prepoznavanju mogućnosti puteva svile bio je niko drugi do Donald Tramp, četrdeset peti predsednik Sjedinjenih Američkih Država. On je 2007. zaštitio svoj brend u Kazahstanu, Uzbekistanu, Kirgiziji, Turkmenistanu, Azerbejdžanu i Jermeniji s namerom da proizvodi votku pod nazivom „Tramp“. Isto to učinio je i 2012. želeći da dà svoje ime hotelima i imanjima u svim zemljama duž puteva svile – uključujući i Iran, zemlju koju pokušava da

izoluje otkako je preuzeo dužnost 2017. Tramp posluje i u Gruziji; stvaraju se planovi za otvaranje „raskošnih kockarnica“ u saradnji sa finansijskom grupom odgovarajućeg naziva „Put svile“, koja u poslednje vreme privlači veliku pažnju novinara.¹⁵

Putevi svile prisutni su širom Azije. Postoje, naravno, bezbrojne turističke agencije koje nude otkrivanje slavne tajanstvene prošlosti zemalja u srcu sveta, prošlosti izgubljene u magli vremena. No, postoje i brojni savremeniji znaci koji pokazuju moć sadašnjih i budućih mreža kao i onih nekadašnjih. Jedan primer je veliki tržišni centar „Put svile“ u prestonici Kazahstana Astani, a drugi je interni časopis vazduhoplovne kompanije „Kataj pacifik“ iz Hongkonga. Na aerodromu u Dubajju putnike dočekuju oglasi britanske banke „Standard charterd“ koji kažu: „Jedan pojas. Jedan put. Jedna banka povezuje vaše poslove širom Afrike, Azije i Bliskog istoka.“ Primer je i gasom bogat Turkmenistan na istoku Kaspijskog jezera, koji je 2018. usvojio zvaničan nacionalni slogan: „Turkmenistan – srce velikog puta svile“.¹⁶

Razlog za optimizam širom srca Azije između ostalog su i neizmerna prirodna bogatstva te oblasti. Na primer, „Britiš petroleum“ procenjuje da se na Bliskom istoku, u Rusiji i srednjoj Aziji nalazi gotovo sedamdeset odsto svetskih poznatih rezervi nafte i gotovo šezdeset pet odsto rezervi prirodnog gasa – a te procene ne obuhvataju Turkmenistan, među čijim gasnim poljima je i Galkiniš, drugo najveće nalazište gasa na svetu.¹⁷

Tu je i poljoprivredno bogatstvo oblasti između Sredozemnog mora i Pacifika. Zemlje kao što su Rusija, Turska,

Ukrajina, Kazahstan, Indija, Pakistan i Kina proizvode više od polovine ukupnog svetskog žita – a uz zemlje jugoistočne i istočne Azije kao što su Mjanmar, Vijetnam, Tajland i Indonezija, proizvode i gotovo osamdeset pet odsto ukupnog svetskog pirinča.¹⁸

Važni su i hemijski elementi kao što je silicijum, koji igra veliku ulogu u mikroelektronici i proizvodnji poluprovodnika. Samo Rusija i Kina učestvuju sa tri četvrtine u svetskom obimu proizvodnje. Treba spomenuti i retke zemne elemente kao što su itrijum, disprozijum i terbijum, neophodne za sve od supermagneta do akumulatora i od aktivatora do laptopova – a samo Kina je 2016. davala više od osamdeset odsto ukupne svetske proizvodnje.¹⁹ Dok futurolozi i pioniri umrežavanja često govore o uzbudljivom svetu veštačke inteligencije, a Udruženje za digitalnu zemlju i mašinsko učenje obećava da će promeniti način na koji živimo, radimo i mislimo, retko ko se pita odakle će stizati materijal iz kog će nastati nov digitalni svet – i šta će se dogoditi ako se zalihe potroše ili ako ih oni koji imaju gotovo potpuni monopol nad njima upotrebe kao trgovačko ili političko oružje.

Postoje i razna druga bogatstva koja donose korist svojim vlasnicima. Među njima je heroin, već više od deset godina glavni izvor finansiranja avganistanskih talibana.²⁰ Do 2015, izvestio je izaslanik Ujedinjenih nacija, „Mak od kojeg se dobija opijum gajio se na oko dvesta hiljada hektara“. Da bismo shvatili razmere, dodao je izaslanik, „to je više od četiristo hiljada igrališta za američki fudbal – uključujući i rubne zone za postizanje pogodaka“.²¹ Od tada je proizvodnja porasla i do 2017. površine pod

makom obuhvataju oko trista pedeset hiljada hektara; iste godine ostvarena je rekordna žetva koja je pokrila oko osamdeset odsto svetskog tržišta i vredela je više od tri-deset milijardi dolara.²²

Prirodna bogatstva uvek su igrala glavnu ulogu u oblikovanju sveta. Sposobnost zemlje da proizvodi hranu, vodu i energiju za svoje građane očigledno je važna, baš kao i zaštita zemlje od spoljnih opasnosti. Zbog toga je kontrola nad putevima svile važnija nego ikada, ali donекle i objašnjava pritisak u vezi s ljudskim pravima, slobodom štampe i slobodom govora širom Azije, što je nedavno naglasio Endru Gilmore, pomoćnik generalnog sekretara Ujedinjenih nacija za ljudska prava. „Neke vlade smatraju da ih svako neslaganje ugrožava, rekao je, i nazivaju zabrinutost za ljudska prava „nezakonitim spoljnim mešanjem“ u svoje unutrašnje poslove, pokušajem obaranja režima ili nametanja stranih „zapadnih“ vrednosti. Odluka o tome čiji glas može da se čuje a čiji ne tesno je povezana sa učvršćivanjem i zadržavanjem vlasti u svetu punom promena i s brigom za posledice ako se dozvoli izražavanje drugačijih stavova.“²³

Mi već živimo u stoleću Azije, u vreme u kom je premeštanje ukupnog bruto domaćeg proizvoda iz razvijenih privreda Zapada u privrede na Istoku zapanjujuće obimno – i zapanjujuće brzo. Neke procene predviđaju da će se do 2050. prihod po glavi stanovnika u Aziji ušestostručiti prema paritetu kupovne moći; tako će, prema sadašnjim merilima, Azija dobiti još tri milijarde bogataša. Kada gotovo udvostruči svoj udeo u globalnom bruto domaćem proizvodu na pedeset dva odsto, kako stoji u

jednom nedavnom izveštaju, „Azija će ponovo zauzeti dominantan ekonomski položaj koji je imala pre oko trista godina, u vreme pre industrijske revolucije“.²⁴ Premeštanje globalne ekonomske moći u Aziju „odvijaće se brže ili sporije“, saglasan je drugi izveštaj, „ali opšti pravac promena i istorijski značaj te promene su jasni“. I ovaj izveštaj zaključuje da ćemo doživeti obrt prema svetu kakav je bio pre uspona Zapada.²⁵

Snažna svest o tome da svet stiće novi oblik podstakla je stvaranje planova za budućnost koji će unovčiti i ubrzati pomeranje privredne i političke moći. Najvažniji među njima jeste inicijativa „Pojas i put“,^{*} ekonomska i međunarodna strategija kineskog predsednika Si Đinpinga koja koristi drevne puteve svile – i njihov uspeh – kao obrazac za kineske dugoročne planove za budućnost. Otkako je taj projekt započet 2013, Kina je obećala da će u oko hiljadu infrastrukturnih projekata, uglavnom u vidu zajmova, uložiti oko tri biliona dolara.

Neki poznavaoци veruju da će suma stavljena na raspolaganje susedima Kine i zemljama koje su deo „Pojasa i puta“ i na kopnu i na moru s vremenom višestruko porasti kako bi nastao međusobno isprepleteni svet železničkih pruga, auto-puteva, luka za prekookeanske brodove i aerodroma, što će pak omogućiti još brže jačanje trgovačkih veza.

Kina se suočava i s drugim izazovima, a među najvećim je onaj koji je jedan vodeći ekonomista nazvao

^{*} Projekt izgradnje ekonomskog pojasa duž puta svile i pomorskog puta svile XXI veka i povezivanja infrastrukture Kine i susednih zemalja. (Prim. prev.)

„manjak beba“ u naciji koja stari i ne podmlađuje se.²⁶ Tu su i teškoće koje donosi kreditni mehur, toliko veliki da je Međunarodni monetarni fond 2017. upozorio da nivo zaduženosti nije zabrinjavajući, nego „opasan“.²⁷ Kreditni balon podsticao je eksploziju tržišta nekretnina i ponuda je toliko brzo premašila potražnju da se procenjuje da je petina domova – oko pedeset miliona kuća i stanova – prazno.²⁸ Tu su i izazovi koje donosi brza urbanizacija, uključujući i sve ono što sa sobom povlači veliki broj migranata, što naglašava razlike u željama i kulturi između sela i grada i utiče na rodne uloge širom zemlje.²⁹

No, postoje i drugi načini da se shvati šta se dešava u današnjem svetu i u budućem. Početkom dvadesetog veka Radjard Kipling pomogao je popularizaciji ideje „velike igre“ u kojoj su se britansko i rusko carstvo nadmetali politički, diplomatski i vojno za položaj i prevlast u srcu Azije. Danas se odvija čitav niz „velikih igara“, nadmetanja za uticaj, za energiju i prirodna bogatstva, za hranu, vodu i čist vazduh, za stratejski položaj, čak i za podatke. Ishod ovih igara snažno će uticati na svet u kojem ćemo živeti u nastupajućim decenijama.

Godine 2015. napisao sam da su putevi svile u usponu. I dalje je tako. Mudro je pomno pratiti kako će i zašto njihov uspon uticati na sve nas.

Putevi ka istoku

Pre dvadeset pet godina, kad sam završavao fakultet, svet je delovao znatno drugačije. Hladni rat se završio i probudio nade u mir i napredak. „Herojski podvizi Borisa Jeljcina i ruskog naroda“ skrenuli su Rusiju na put reformi i demokratije, rekao je predsednik Bil Klinton na sastanku s ruskim predsednikom u Vankuveru 1993. Izgledi za „ponovo plodnu i naprednu Rusiju“ dobri su za svakoga, naglasio je.¹

Nada se pojavila i u Južnoj Africi, gde su napeti pregovori o okončanju aparthejda odmakli dovoljno da Nobelov odbor dodeli nagradu za mir za 1993. Frederiku de Klerku i Nelsonu Mandeli za njihov „rad na mirnom okončanju režima aparthejda i polaganje temelja nove demokratske Južne Afrike“.² Dodela te ugledne nagrade bila je trenutak nade za Južnu Afriku, za Afriku i za svet – iako se kasnije saznalo da su mnogi najbliži saradnici savetovali Mandeli da odbije nagradu ako mora da je podeli sa čovekom kog su nazivali „njegovim ugnjetačem“. No, Mandela je zauzeo stav da je praštanje najvažniji deo pomirenja.³

Mnogo dobrog očekivalo se i na Korejskom poluostrvu. U razgovorima, kakvi su ozbiljnije vođeni i mnogo kasnije, 2018, Sjedinjene Države i Severna Koreja uz veliku pompu postigle su okvirni sporazum o mirnom ujedinjenju Koreje i putu ka denuklearizaciji, što je pozdravljeno kao veliki korak u zaustavljanju širenja nuklearnog naoružanja i una-pređenju bezbednosti regiona i čitavog sveta.⁴

Godine 1993. Indija i Kina takođe su postigle važan okvirni sporazum o rešavanju pograničnih pitanja koja su tri godine bila izvor suparništva i ogorčenosti, a obe zemlje takođe su se saglasile da će smanjiti broj vojnika duž granice i zajedno raditi na ostvarenju obostrano prihvatljivog rešenja.⁵ Ovo je bilo vrlo važno i za Indiju i za Kinu u vreme kad su ekonomsko jačanje i liberalizacija bili najvažniji ciljevi njihovih političkih vođa. U Kini je Deng Sjaoping u to vreme obišao južne provincije kako bi ubrzao društvene, političke i finansijske reforme i obračunao se s pristalicama tvrde linije, protivnicima liberalizacije tržišta zahvaljujući kojoj je u komunističkoj Kini otvorena prva berza, u Šangaju 1990.⁶

Preobražaj Južne Koreje tada se već uveliko odvijao. Šezdesetih godina prošlog veka to je bila jedna od najsiromašnijih zemalja na svetu, bez prirodnih bogatstava i s nepovoljnim položajem na krajnjem istoku Azije. Pretvorila se u privrednu supersilu s kompanijama kao što su „Samsung“, „Hjundai“ i „Hanva“, danas pojedinačno vrednim više od sto milijardi dolara, pa su neki komentatori govorili u Južnoj Koreji kao o „najuspešnijoj zemlji sveta“.⁷

U Indiji se, kao i drugde, naporno radilo na privrednom rastu početkom devedesetih – mada je malo ko nešto očekivao od jedne male kompanije za softver koja je s mukom izašla na bombajsku berzu u februaru 1993. Uprkos veličini i mogućnostima, Indija je bila privredna sitna riba, a njen tehnološki sektor mali i neiskusni. Oni hrabri koji su kupili deonice kompanije „Infosis“ dobro su uradili ako su ih zadržali. Kompanija je objavila da je njena operativna zarada za fiskalnu godinu koja se završila 31. marta 2018. bila veća od 2,6 milijardi dolara.⁸ Njene deonice sada vrede četiri hiljade puta više nego pre dvadeset pet godina.⁹

Osnivanje nove vazduhoplovne kompanije u jednoj maloj zemlji Persijskog zaliva takođe nije mnogo obećavalo. Osnovana novembra 1993, kompanija „Katar ervejz“ počela je s radom dva meseca kasnije, po mišljenju mnogih veoma skromno, s nekoliko lokalnih letova za kojima nije bilo velike potražnje. Danas ova kompanija ima flotu od preko dvesta aviona, više od četrdeset hiljada zaposlenih, preko sto pedeset redovnih linija i dobija pohvale o kakvima niko nije ni sanjao pre četvrt veka.¹⁰ Aprila 2018. postigla je sporazum o kupovini dvadeset pet odsto vlasništva nad moskovskim Međunarodnim aerodromom „Vnukovo“ – trećim najvećim aerodromom u Rusiji.¹¹

Naravno, nisu baš svuda cvetale ruže tokom 1993, što pokazuju napad kamiona-bombe na Svetski trgovinski centar u Njujorku i usklađeni niz eksplozija u Bombaju u kojima je poginulo više od dvesta pedeset ljudi. Sarajevo, grad već čuven po atentatu na Franca Ferdinanda 1914, bosanski Srbi podvrgnuli su opsadi koja je trajala duže

od bitke za Staljingrad u Drugom svetskom ratu. Prizori snajperske paljbe na civile dok prelaze ulicu postali su uobičajeni, kao i užasne slike razornih posledica granatiranja grada sa okolnih planina. Ponovna pojava koncentracionih logora u Evropi i genocid u Srebrenici i Goraždu sredinom devedesetih bili su surov podsetnik da se čak i najstrašnije pouke iz prošlosti mogu lako zaboraviti.

Neke nevolje s početka devedesetih su nam bliskije. U Velikoj Britaniji, na primer, politički život obeležile su otrovne prepirke o članstvu u Evropskoj uniji i pozivi na referendum. Ovi sukobi gotovo su oborili vladu i naveli su premijera Džona Mejdzora da članove sopstvenog kabineta nazove „skotovima“.¹²

Sve to dogodilo se relativno nedavno, ali deluje daleko i priziva u misli neko drugačije doba. U leto 1993, spremajući završne ispite, slušao sam album pod nazivom *Pablo Honey* zanimljive nove grupe „Radiohead“. Nije mi padalo na pamet da najproročanskija pesma te godine neće biti njihova pesma *Creep*, koja je na platformi „Spotify“ pre-slušana više od dvesta pedeset miliona puta, nego ona koja će te godine pobediti u trci za Oskara. „Čitav nov svet“, obećavao je Aladin Jasmini, „nova sjajna tačka gledišta.“ Ona se saglasila s njim. „Potpuno nov svet, blistavo mesto koje nisam poznavala.“ Pesma zasnovana na priči nastaloj duž puteva svile i smeštena negde uz puteve svile prorekla je njihovu budućnost.

Taj potpuno novi svet najbolje se može videti u poređenju engleskog fudbala 1993. i danas. Nedelju dana pre početka završnih ispita na Kembridžu gledao sam uzvratnu utakmicu finala Kupa između *Arsenala* i *Šefild*

venzdeja, dosadnog gotovo koliko i prva utakmica koja se završila nerešeno. Od svih igrača koji su učestvovali u meču (uključujući i rezerve) samo trojica nisu bila s Britanskih ostrva. Dvadeset pet godina kasnije, finale između *Mančester Junajteda* i *Čelsija* bilo je jednako nezanimljivo – ali sastav timova potpuno se razlikovao: samo šestorica od dvadeset sedam igrača koji su igrali tog popodneva na Vembliju bila su rođena u Ujedinjenom Kraljevstvu ili u Irskoj. Ostali su poticali iz svih delova sveta, uključujući Španiju, Francusku, Nigeriju i Ekvador.

Ako ovo govori o brzini globalizacije u toku jednog naraštaja, onda je možda još upadljivija promena među vlasnicima engleskih fudbalskih klubova u istom periodu. Ne tako davno pomisao da bi vlasnici vodećih klubova mogli da budu stranci bila bi odbačena kao čista maštarija – u vreme kad bi čak i strani naglasak u upravnom odboru naterao direktore klubova da se zagrcnu čajem i pitom od mesa na poluvremenu. Ali danas mnoga slavna imena engleskog i evropskog fudbala imaju vlasnike iz inostranstva. I mnogi potiču iz zemalja puteva svile.

Na neki način to nije iznenađenje. Na kraju krajeva, iako su pravila fudbala donesena u Londonu 1863, sama igra nije izmišljena u Engleskoj. Prema podacima organizacije FIFA, međunarodnog tela koje upravlja ovim sportom, fudbal je prvi put isproban u Kini za vreme vladavine dinastije Han (206. g. p. n. e. – 220. g. n. e.) kao igra u kojoj su igrači šutirali kožnu loptu ispunjenu perjem u mrežu razapetu između dva bambusova štapa. Igra je bila poznata kao *cuđu*.¹³

Uprkos tome, dug je put od nastanka igre do zapažanja da su sve velike klubove iz Birmingema i okoline – među njima su i *Aston Vila*, *Vest Bromvič Albion*, *Birmingem Siti* i *Vulverhempton* – kupili Kinezi otkako su *Putevi svile* objavljeni 2015. Godine 2017, dva diva italijanskog fudbala koja dele veličanstveni stadion San Siro, *AC Milan* i *Inter*, takođe su prodana Kinezima.

Neki vlasnici engleskih – i evropskih – najboljih klubova potiču iz zemalja Zaliva. *Mančester Siti*, koji je dominirao 2018. i osvojio englesku Premijer ligu s rekordnim brojem bodova, u vlasništvu je Mansura bin Zajeda al Najana, koji je takođe zamenik predsednika vlade Ujedinjenih Arapskih Emirata. Slično tome, *Pari Sen Žermen* je iste godine osvojio francusko prvenstvo s jednakom lakoćom, a njegovi vlasnici iz Katara obezbedili su prethodnog leta timu dvojicu novih igrača – Nejmara i Kilijana Mbapea – za sumu veću od trista pedeset miliona evra (bez plata i bonusa).

Većinski vlasnik *Evertona* je Farhad Moširi, rođen u Iranu, a sada stanovnik Monaka, koji se obogatio radeći sa Ališerom Usmanovim, poslovnim čovekom iz Uzbekistana kome su ulaganja u Rusiji, srednjoj Aziji i drugde donela više od pet milijardi dolara – i omogućila mu da kupi znatan udeo fudbalskog kluba *Arsenal*. Želeo je da kupi kontrolni paket, ali mu je to onemogućila zamršena deoničarska struktura. Navijači *Arsenala* molili su ga da zadrži svoje deonice sve dok ih najzad nije prodao u leto 2018. No, godinama je sudbina ovog ponosnog i slavnog fudbalskog kluba zavisila od volje uzbečkog magnata.¹⁴

Nekada davno bogati Englezi išli su na velike turneje po Evropi, obilazili gradove kao što su Venecija, Napulj, Firenca i Rim, divili se i nadahnjivali umetničkim delima i arhitekturom, kupovali slike, crteže, skulpture i rukopise, a neki su čak odnosili sa sobom sve iz čitavih kuća.¹⁵ To je bio plen sve većeg bogatstva i trgovačkih i vojnih uspeha koji su malo ostrvo u severnom Atlantiku pretvorili u svetsku supersilu. Danas su trofeji za pokazivanje Svetsko prvenstvo u fudbalu, za koje su se uspešno nadmetali Rusija i Katar, Zimske olimpijske igre (održane u Sočiju 2014) i veličanstvene umetničke galerije kao što su novi Luvr, smešten ne u Parizu, nego u Abu Dabiju, ili novi Muzej Viktorije i Alberta, koji nije u londonskom Albertopolisu, nego u kineskom Šendženu. Tu su i zapanjujući Centar moderne umetnosti „Garaža“ u Moskvi, delo Rema Kolhasa, Kompleks zimskih sportova u prestonici Turkmenistana Ašhabadu, zdanje znatno veće od Medison skver gardena.

U osamnaestom veku jedan britanski putnik krenuo je na putovanje po Italiji „nestrpljiv da vidi zemlju tako slavnu u istoriji koja je nekada izdavala zakone čitavom svetu“.¹⁶ To se promenilo. Danas putnici dolaze da se dive britanskoj istoriji, britanski sudovi rešavaju sporove i odlučuju o brakorazvodnim sporazumima, a bogataši traže i kupuju britanske trofeje – fudbalske klubove ili značajne nekretnine kao što su svetski poznate robne kuće „Harods“ i „Hamli“, Kanari vorf, zgrada „Voki-toki“ u Ulici Fenčerč broj 20 u Sitiju ili medijske kuće kao što su *Independent* i *Ivning standard*, čiji su vlasnici iz Kine, Rusije ili Emirata.

Isto je i u Sjedinjenim Državama, gde su *Brooklyn netsi*, *Njujork post*, hoteli „Voldorf Astorija“ i „Plaza“, kao i „Vorner mjuzik“ samo najistaknutiji poslovi i imena koje su u celini ili u partnerstvu kupili poslovni ljudi iz Rusije, s Bliskog istoka i iz Kine ili ulagači koji imaju tesne veze sa ovim zemljama.

Među njima je slučajno i „Ledženderi Entertejment“, holivudski studio koji je napravio *Park iz doba jure*, najgledaniji film 1993. godine kojim sam se častio kad sam položio ispite. Taj studio je sada deo kompanije „Dalijan Vanda“ Vanga Đanlina, koji je vlasnik i bioskopskih lanaca „Odeon“, UCI, „Karmajk“ i „Hojts“ u Evropi, SAD i Australiji (s više od četrnaest hiljada sala), kao i kompanije za izgradnju jahti „Sansiker“ i grupe „Infont sports“, koja drži ekskluzivna prava za prenos sportskih događaja kao što su Svetsko prvenstvo u fudbalu 2018. i 2022.

Prirodno, iako se neki među ovim poslovima mogu smatrati hobbijem ili strašću, mnogi predstavljaju ozbiljna i velika ulaganja. Ta ulaganja zasnivaju se na velikom premeštanju bruto domaćeg proizvoda u poslednjih dvadeset pet godina tokom kojeg je samo u Kini osamsto miliona ljudi izašlo iz zone siromaštva osamdesetih godina prošlog veka.¹⁷ Dok su merila siromaštva predmet rasprava razvojnih ekonomista i drugih stručnjaka, nema sumnje u to da su brzina i razmere kineskog privrednog rasta zapanjujući. Godine 2001. BDP Kine iznosio je trideset devet odsto američkog (prema paritetu kupovne moći); a do 2008. porastao je na šezdeset dva odsto. Do 2016. BDP Kine bio je 114 odsto američkog, prema istim merilima – a najverovatnije će rasti još brže i oštrije u narednih pet godina.¹⁸

Ova promena nije preobražaj samo za Kinu, nego i za čitav ostali svet. Na primer, očekujući dalji uspon kineske srednje klase, jedan preduzetnik iz Pekinga kupio je tri hiljade hektara zemlje u srednjoj Francuskoj sa ciljem da obezbedi brašno za više od hiljadu pekara koje namerava da otvori širom Kine. On očekuje da će se ukus Kineza odmaći od hrane zasnovane na pirinču, a kad se to desi, „mogućnosti su ogromne“, kaže taj preduzetnik, Hu Kećin.¹⁹

Ako to u Francuskoj izaziva zabrinutost zbog mogućeg poskupljenja hleba jer se brašno izvozi umesto da se koristi u francuskim pekarama, onda se isto to može reći i za industriju vina, čiji je izvoz u Kinu samo u 2017. porastao za četrnaest odsto, na gotovo dvesta dvadeset miliona litara. Očekuje se da će Francuska za pet godina izvesti u Kinu vina u vrednosti većoj od dvadeset milijardi dolara, što je dobra vest za francuske proizvođače, ali ne i za ljubitelje vina.²⁰

Francuze ne ljuti samo to što su mnogi čuveni vinogradi u okolini Bordoa promenili vlasnike u poslednjih nekoliko godina, kada su ih kupile slavne ličnosti kao što su glumica Džao Vej i magnat Džek Ma (koji poseduje četiri vinograda, uključujući i slavni Šato de Sur), nego i to što su imena promenjena kako bi bila privlačnija ljubiteljima vina u Kini. Šato Senijak u Medoku dobio je naziv Šato Antelop tibeten (Tibetanska antilopa), Šato la Tur Sen Pjer postao je Šato Lapen d'or (Zlatni zec), a Šato Klo Bel-Er je sada Šato Gran antelop (Velika antilopa).²¹

Čistunce možda uzrujava kada vide da se odbacuju gorda imena koja su vekovima sticala poštovanje i slavu,

ali uspon Istoka ima i druge posledice koje menjaju naizgled svakodnevne činioce života oko nas. „Katar ervejz“ je samo jedna od brojnih vazduhoplovnih kompanija čije je poslovanje povećalo potražnju za komercijalnim mlaznim avionima – potražnju koja će samo nastaviti da raste. Međunarodno udruženje za vazdušni saobraćaj očekuje da će se do 2036. broj ljudi koji putuju avionom udvostručiti na 7,8 milijardi zahvaljujući sve imućnijem stanovništvu Azije, a najviše Kine, Indije, Turske i Tajlanda.²²

Posebna analiza kompanije „Boing“ pokazuje da će u sledećih dvadeset godina biti neophodno pola miliona novih pilota.²³ No, posledice ovog rasta već se osećaju: ni sada nema dovoljno pilota za sve kompanije, zbog čega su pilotske plate vrtoglavo narasle. Kompanija „Sjamen er“ nudi godišnju platu od četiristo hiljada dolara pilotima boinga 737, a neki izveštaji kažu da se pilotima nude plate od čak sedamsto pedeset hiljada dolara.²⁴

Inflacija plata ovolikih razmera ima očigledne posledice na cene putovanja. No, nevolje zbog nestašice pilota širom sveta već postoje, pa ugledni i dobro opremljeni avio-prevoznici otkazuju letove zbog manjka osoblja.²⁵ Možda je teško poverovati, ali kad se otkáže avion za poslovno putovanje ka američkom Srednjem zapadu, za povratak sa skijanja u Alpima ili pred letovanje iz snova na drugom kraju sveta, uspon puteva svile ima s tim neke veze.

Isti činioci utiču i na to kako izgleda hotelska soba, koja muzika se pušta u predvorju i koje se marke pića mogu dobiti u baru. Godine 1990. broj kineskih posetilaca u drugim zemljama bio je veoma mali i uglavnom vezan

za zvanične posete, a potrošili su u inostranstvu ukupno oko petsto miliona dolara.²⁶ Do 2017. ta suma porasla je pet stotina puta, na oko dvesta pedeset milijardi dolara – što je otprilike dvostruko više nego što u inostranstvu godišnje potroše američki turisti.²⁷ Ti brojevi će i ubuduće vrtoglavo rasti s obzirom na činjenicu da sada svega oko pet odsto kineskih građana poseduje pasoš. Prema nekim procenama, 2020. godine oko dvesta miliona Kineza će putovati u inostranstvo, a istraživanja pokazuju da će to stvoriti naročito unosne prilike u sektoru kocke i kozmetike, kao i za vazduhoplovne kompanije koje lete na prava odredišta, za hotele koji se prilagođavaju kineskom ukusu i za internetske agencije koje organizuju putovanja u inostranstvo – na primer za „Skajskener“, koji je krajem 2016. kupila kineska kompanija „Ktrip“ za 1,7 milijardi dolara.²⁸

Promene u svetu donose i izazove – često na neočekivanim mestima i na neočekivane načine. Uspon Kine doneo je neobične nevolje magarcima i odgajivačima magaraca svuda od srednje Azije do zapadne Afrike. Magareća koža je neophodna za *eđao*, sredstvo alternativne medicine vrlo omiljeno u Kini koje navodno ublažava bolove, ali takođe leči akne, sprečava rak i pojačava libido. *Eđao* je toliko tražen da se u poslednjih dvadeset pet godina broj magaraca u Kini prepolovio, a zbog povećane potražnje novi izvori su pronađeni drugde.²⁹ Cena magaraca u Turkmenistanu se učetvorostručila, a do velikog porasta cene došlo je i u Africi. To nije obavezno dobro. Magarci se koriste kao tovarne životinje i imaju važnu ulogu u poljoprivrednoj proizvodnji i donošenju robe na pijace, pa je iznenadan oštar pad njihovog broja

(i porast cene) zapretio da destabilizuje poljoprivredu u zemljama osetljive privredne ravnoteže. Zbog ovoga su zabranu izvoza magaraca u Kinu uveli Niger, Burkina Faso i još neke afričke zemlje.³⁰ Jedna posledica uspona puteva svile jeste i pojava crne berze magarećih koža.³¹

Povezivanje trgovine magarcima i teškoće ljudi koji kupuju svoju prvu nekretninu u Londonu možda ne deluje kao očigledan korak. Pa ipak, priliv stranog kapitala na tržište nekretnina u centralnom Londonu utiče na porast cena do te mere da te nekretnine postaju gotovo nedostižne. Porast stranog kapitala između 1999. i 2014. uticao je na rast cena skupih kuća i izazvao „efekt prelivanja“ kod pristupačnijih nekretnina. Prema istraživanjima jednog stručnjaka, cene bi bile devetnaest procenata niže da nije bilo stranih ulaganja koja su se slivala u grad u tom periodu.³²

Veliki deo tog kapitala stigao je iz Rusije. Između 2007. i 2014. gotovo deset odsto ukupnog novca potrošenog u Londonu bio je ruski novac – a taj udeo iznosi čak dvadeset odsto kada je reč o kućama skupljim od deset miliona funti.³³ Priliv kineskog kapitala u strane stambene nekretnine takođe je skočio; kineski građani kupili su tokom 2016. godine kuće u inostranstvu vredne ukupno pedeset milijardi dolara, a sledeće godine taj iznos bio je četrdeset milijardi.³⁴ Ti brojevi ne obuhvataju kapital koji pokriva trećinu svih ulaganja u londonsko tržište nekretnina tokom 2017.³⁵ Slično je i drugde. Kinezi su 2016. kupovali nekretnine u Vankuveru u tolikom obimu da su cene skočile za trideset odsto u odnosu na prethodnu godinu, pa su gradske vlasti uvele porez od pet odsto na nekretnine

koje kupuju stranci kako bi smirile tržište. Nešto slično dešavalo se i drugde u Kanadi – kao i u San Francisku, u Australiji, na Novom Zelandu, a sada i u jugoistočnoj Aziji.³⁶ Nemogućnost kupovine kuće možda nema korene duž puteva svile, ali je deo stvarnosti u svetu u kom se privredno težište pomera sa Zapada.

Porast bogatstva na Istoku zapanjuje samim svojim razmerama. Februara 2017. Merdadu Safariju, iranskom poslovnom čoveku koji je unajmio stan u jednoj kuli u Istanbulu, toliko se dopalo da živi tamo da je kupio čitavu zgradu za devedeset miliona dolara (bez poreza na dodatu vrednost). Nekada su samo Amerikanci, kada im se nešto dopadne, kupovali čitavu kompaniju – kao što je Viktor Kajam tvrdio u čuvenim reklamama za „Remington“ – ali danas i drugi imaju i sklonost i sredstva za to.³⁷

Svet se menja, pa se menjaju i obrasci potrošnje i životne navike i kod kuće i u inostranstvu. Pakistan je sada svetsko maloprodajno tržište s najbržim rastom, delimično zahvaljujući tome što su se raspoloživi prihodi u toj zemlji udvostručili od 2010. Otvaranje novih prodavnica na malo, a predviđa se da će njihov broj porasti za polovinu između 2017. i 2021, podstiče i činjenica da je dve trećine stanovništva mlađe od trideset godina – kao i promena stava prema novcu među mladima, koji žele da uživaju u udobnom životu sada, a ne da štede kako bi uživali kasnije.³⁸

U Indiji se drastični rast srednje klase koji traje poslednje tri decenije nastavlja izuzetnom brzinom. Iako neki ekonomisti naglašavaju da je podela bogatstva veoma nejednaka u Indiji, gde bogataši dobijaju nesrazmerno

velik deo kolača, činjenica da je broj domaćinstava s raspoloživim godišnjim prihodom većim od deset hiljada dolara porastao s dva miliona 1990. na pedeset miliona 2014. priča svoju priču.³⁹ Ovo je samo početak preobražaja neizmernih razmera i značaja. Nedavna istraživanja procenjuju da će se lična potrošnja utrostručiti u sledećih osam godina i 2025. dosegnuti četiri biliona dolara. Te promene utiču na način života u Indiji: tradicionalni obrazac zajedničkog života šire porodice zamenila su domaćinstva samaca ili parova sa decom ili bez njih. Ovo, prirodno, ima veliki uticaj na porodični život i predstavlja izazov za tržište stanova i kuća i za infrastrukturu – saobraćaj, električnu mrežu, vodovod, zdravstvo i obrazovanje. No, otvara i značajne mogućnosti, između ostalog i zato što istraživanja tržišta pokazuju da mala domaćinstva troše dvadeset do trideset odsto više po glavi od velikih porodica.⁴⁰

Te promene utiču i na industriju luksuzne robe u kojoj su se obrasci potražnje izmenili do neprepoznatljivosti od početka devedesetih godina. U to vreme procenat kineskih kupaca luksuzne robe bio je zanemarljiv. Danas iznosi čitavu trećinu svetskog prometa – a do 2025. Kinezi će kupovati četrdeset četiri odsto ukupnog obima luksuzne robe.⁴¹ To je razlog zbog kog „Prada“ 2018. otvara čak sedam prodavnica u samo jednom kineskom gradu – Sijanu.⁴² Takođe objašnjava i poslovnu odluku „Šanela“, na primer, da kupi niz predionica svile kako bi imao zagarantovano snabdevanje svoje proizvodnje, što nije iznenađenje s obzirom na popularnost ove marke u Kini i svuda u svetu.⁴³

Razvoj događaja potpuno je jasan i „Starbaksu“, lancu kafeterija koji je odlučio da se proširi u Kini. Razmere ambicija „Starbaksa“ pokazuju kakve poslovne prilike očekuje u najmnogoljudnijoj zemlji sveta u ovo doba promena. Godine 2017. kompanija je objavila da će otvoriti dve hiljade kafeterija u Kini do 2021, to jest jednu kafeteriju na svakih petnaest sati.⁴⁴ Kina nije samo tržište koje nudi unosnu zaradu, nego je i tržište koje se ne može zanemariti.

Slično je i u Indiji, Pakistanu, Rusiji i Persijskom zalivu – samo kupci iz Ujedinjenih Arapskih Emirata troše gotovo tri milijarde dolara godišnje na skupocene automobile. Poslovne odluke na Istoku mogu da ojačaju – ili da unište – vodeće proizvođače.⁴⁵ Isto važi i za gotovo svaki sektor privrede, uključujući i muziku i kulturu. Na primer, kad je kineska vlada krajem 2015. obustavila svoju „politiku jednog deteta“, deonice proizvođača dečjih kolica, pelena i hrane za bebe vrtoglavo su skočile – a vrednost deonica najomiljenijih proizvođača kondoma oštro je pala.⁴⁶ Izveštaj bankarske kompanije „Kredi Suis“ kaže da će porast broja novorođenčadi izazvati potrošnju od više stotina milijardi juana na opremu i stvari za bebe i decu.⁴⁷ Onaj ko se nađe na pravom mestu u pravo vreme dok se potrošačke navike menjaju može zaraditi pravo bogatstvo – a oni koji se ne prilagode i ne odgovore na pravi način mogu pretrpeti velike posledice.

Ubuduće će uspeh ili propast u turističkom sektoru određivati lokacije, hoteli, oprema, jelovnici i turističke znamenitosti koje najviše privlače stanovništvo Azije, koje danas broji četiri i po milijarde, raste – i bogati se.⁴⁸

Da sve bude jasnije, sudeći prema podacima Svetske banke i Organizacije za privrednu saradnju i razvoj, među deset zemalja s najbržim privrednim rastom nema nijedne sa zapadne polulopte niti ih je bilo u poslednjih deset godina.⁴⁹ Ukus, moda i apetiti, oblikovaće se na istoku, a ne na zapadu.

Greške za sobom povlače posledice. Nedovoljno promišljenu reklamnu kampanju kompanije „Dolče i Gabbana“, sprovedenu u Kini tokom zime 2018. i pogoršanu navodnim komentarima jednog osnivača kompanije na društvenim mrežama, neki komentatori opisali su kao najskuplju pogrešnu procenu u istoriji maloprodaje. Zbog gneva u Kini vodeće prodavnice i internetsko tržište prestali su da nude proizvode „D&G“, a slično je postupio i veliki portal „Net a porte“ povukavši proizvode ove kompanije sa sajtova na kineskom jeziku, čime je, makar na kratke staze, ugroženo nekoliko stotina miliona dolara moguće zarade.⁵⁰

Veoma skupo može biti i kada se neko nađe na pogrešnom mestu u pogrešno vreme. Kada je Meng Vandžou, finansijska direktorka tehnološkog i komunikacionog diva „Huavej“ uhapšena u Vankuveru decembra 2018, Kina je pobesnula. Dok je kineska vlada zahtevala da se Meng pusti, a uvodni članak lista *Ženmin žibao* nazvao je hapšenje „odvratnim“ i kršenjem osnovnih ljudskih prava, neki su preduzeli oštrije korake.⁵¹ Deonice kompanije „Kanada gus“ pale su za više od dvadeset odsto, a vrednost ovog popularnog proizvođača jakni smanjila se za milijardu dolara usled poziva na bojkot na kineskoj društvenoj mreži „Vajbo“.⁵²